

O ZNIESŁAWIENIU ZMARŁYCH W PRAWIE JAPOŃSKIM

Po dziś dzień ręka umarłych ciężko spoczywa na świecie żywych¹

Wprowadzenie

Japonia jest uznawana za jeden z tych krajów, w których najlepiej rozwinął się ustrój demokratyczny na świecie². Kluczowym czynnikiem decydującym o jakości demokracji w danym państwie jest wolność słowa i wolność prasy³. Jak każdy z przejawów wolności człowieka, również wolność słowa podlega ograniczeniom, w tym na gruncie prawnym. Granice swobody wypowiedzi wyznaczają m.in. dobra indywidualne, takie jak reputacja (cześć), prawo do prywatności i życia rodzinnego czy wolność od bycia poniżonym. Ochrona wskazanych wartości może być ograniczona w czasie. W wielu porządkach prawnych, także w polskim, przyjmuje się, że ochrona wskazanych dóbr osobistych wygasa razem ze śmiercią człowieka⁴.

Niekiedy ustawodawca wprowadza jednak możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności prawnej za naruszenie wybranych dóbr osobistych także po śmierci. Na początkowych etapach kształtowania się współczesnych społeczeństw wpływ na takie rozszerzenie ochrony pewnych wartości indywidualnych miała religia w danej wspólnocie, bowiem kult zmarłych leży u podstaw każdej religii⁵.

DOI: 10.4467/23538724GS.23.025.19020

ORCID: 0000-0001-8207-8458

¹ L. Hearn, *Japan. An attempt at interpretation*, ICG Muse, Tokyo 2001, s. 18.

² E. Smith, *Reporting the truth and setting the record straight: an analysis of U.S. and Japanese Libel Laws*, „Michigan Journal of International Law” 1993, vol. 14, issue 4, s. 871.

³ M. Jabłoński, *Janność życia publicznego a problem kryzysu demokracji przedstawicielskiej* [w:] *Ewolucja państwowości w Brazylii, Polsce i Eurazji*, red. M. Maliska, K. Complak, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015, s. 23.

⁴ Szerzej: C. Callahan, *On Harming the Dead*, „Ethics” 1987, vol. 97, no. 2, s. 347; J. Mazurkiewicz, *Non omnis moriar: ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, s. 612–614.

⁵ J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 147–220; H. Spencer, *Jednostka wobec państwa*, tłum. A. Bosiacki, Liber, Warszawa 2002, s. 20–23.

Współcześnie kontrowersje budzi możliwość uznania pośmiertnego naruszenia dóbr człowieka (zarówno materialnych, tj. zwłok lub rzeczy złożonych do grobu, jak i niematerialnych, np. reputacji) jako skierowanych przeciwko religii lub uczuciom religijnym. W kulturach azjatyckich często przyjmuje się, że zmarłemu przysługują pewne dobra niematerialne. Choć w orzecznictwie japońskim istnieje spór co do głównego przedmiotu ochrony (czy sankcjonowanie pośmiertnego naruszenia czci stanowi bezpośrednią ochronę czci zmarłego czy też pośrednią ochronę czci lub innych dóbr osób żyjących), to stanowisko sądów japońskich nie dotyczy kwestionowania założeń aksjologicznych leżących u podstaw pośmiertnej ochrony praw zmarłych, lecz obejmuje analizę podstawy prawnej statuującej istnienie praw podmiotowych⁶.

Jednym z wyróżników prawa japońskiego odnoszącego się do ochrony czci (*defamation law*) jest obojętność co do prawdziwości zniesławiającej informacji. Prawdziwość informacji stanowi jednak przesłankę modyfikującą odpowiedzialność za zniesławienie, gdy chodzi o zniesławienie osób zmarłych. Dowód prawdy rodzi wiele problemów interpretacyjnych i proceduralnych. Prawda nie ma jednolitej definicji. Co więcej, zależy od wielu czynników i może się zmieniać z upływem czasu. Niemniej jednak wykazanie prawdziwości, nawet zniesławiającej informacji, może stanowić podstawę do wyłączenia odpowiedzialności za zniesławienie⁷. W Japonii z kolei prawdziwość rozpowszechnionej zniesławiającej informacji jest obojętna dla odpowiedzialności za zniesławienie, lecz jednocześnie jest kluczowa dla ustalenia odpowiedzialności sprawcy zniesławienia osoby zmarłej⁸.

Kolejnym wyróżnikiem, który czyni japońską regulację w przedmiocie ochrony czci wyjątkową, jest społeczna powaga czci jednostki. Ze względu na fakt, że cześć w Japonii jest wartością szczególnie istotną w rozwoju społeczeństwa, traktowanie jej całościowo skutkuje odmiennym niż w kulturze europejskiej postrzeganiem jej jako wartości zbiorowej, której naruszenie godzi w dobro wspólne⁹. Skutkiem naruszenia reputacji jest bowiem przede wszystkim wykluczenie jednostki ze wspólnoty. To z kolei przyczynia się do zmniejszenia efektywności grupy. Wykluczona jednostka generuje wyższe koszty i nie przyczynia się do rozwoju społeczeństwa. Dlatego też ochrona czci w Japonii bardziej zmierza do restytucji niż kompensacji¹⁰.

W artykule zostały przedstawione uwarunkowania kulturowo-religijne prawa japońskiego. Podjęto w nim problem zniesławienia, w szczególności wskazano, co

⁶ N. Kitajima, *The Protection of Reputation in Japan: A Systematic Analysis of Defamation Cases*, „Law & Social Inquiry” 2012, vol. 37, issue 1, s. 91–93.

⁷ Szerzej: N. Cowdery, *Evidence matters: science, proof, and truth in the law*, „Commonwealth Law Bulletin” 2015, vol. 41, issue 4, s. 655–665.

⁸ N. Kitajima, *The Protection of Reputation...*, s. 94–95.

⁹ K. Ouchi, *Defamation and Constitutional Freedoms in Japan*, „American Journal of Comparative Law” 1962, vol. 11, issue 1, s. 73.

¹⁰ E. Smith, *Reporting the truth...*, s. 890.

narusza (*a contrario*, co chronią przepisy sankcjonujące zniesławienie) oraz kiedy możliwe jest zniesławienie osoby zmarłej. Następnie wskazano przepisy karnego i cywilnego prawa japońskiego odnoszące się do zniesławienia wraz z wybranym orzecnictwem.

Rys historyczno-filozoficzny

Historia Japonii należy do najbardziej burzliwych i najbardziej skomplikowanych na świecie. Jej początki sięgają XX wieku p.n.e.¹¹ W przeciwieństwie do krajów europejskich, w których kulturze już od starożytności krzewiono idee chrześcijaństwa, w Japonii bardzo silny wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa miały (i wciąż mają) wierzenia pierwotne. W historiografii najdawniejsze dzieje Japonii dzieli się na okres paleolityczny, epokę Jomon (縄文時代), Yayoi (弥生時代) i Kofun (古墳時代)¹². Wówczas najbardziej rozwijała się filozofia i kultura japońska, bez naleciałości innych kultur azjatyckich. Jednak już od III/IV wieku zauważalne są wpływy chińskie oraz koreańskie¹³. W epoce klasycznej, dzielonej na okresy Asuka, Nara i Heian, a także w późniejszych wiekach nazywanych japońskim średniowieczem (okresy Muromachi, Sengo, Higashiyama i Azuchi–Momoyama) rozwój kultury i filozofii przebiegał dwutorowo, na co wpłynęło upowszechnianie się buddyzmu. Na dworze cesarskim religie Buddy, a także taoizmu i konfucjanizmu zyskiwały popularność jako wysoko rozwinięte dogmatycznie¹⁴. Z kolei poza wielkimi i rozwiniętymi ośrodkami wciąż praktykowane były wierzenia pierwotne, które nie miały ujednoczonej struktury, były wewnętrznie niespójne i tak rozbudowane, że opisanie ich wszystkich w krótkim artykule jest praktycznie niemożliwe¹⁵.

W latach 1600–1868 w Japonii trwała epoka Edo (江戸時代), która była czasem stabilizacji i rozwoju kultury i filozofii japońskiej¹⁶. Jednak okres ten znany był również z izolacjonizmu Japonii od reszty świata. Polityka zamknięcia (*sakoku* 鎖国) na świat niewątpliwie przyczyniła się do rozkwitu wierzeń Japończyków. Mieszkańcy Japonii uciekali w wyobraźnię, przez co ich kanon bóstw i bóstwek liczy osiem milionów postaci, które są przyporządkowane do różnych grup: *kami*

¹¹ G. Barnes, *China, Korea, and Japan. Rise of Civilization in East Asia*, Thames & Hudson, London 1993, s. 172.

¹² K. Henshall, *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*, Palgrave Macmillan, London 2012, s. 22.

¹³ R. Iwicka, *Źródła klasycznej demonologii japońskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, s. 27–29.

¹⁴ *Ibidem*, s. 11.

¹⁵ Z. Davisson, *Yūrei. Niesamowite duchy w kulturze japońskiej*, tłum. A. Czwojdrak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, s. 65.

¹⁶ R. Iwicka, *Źródła klasycznej demonologii...*, s. 62–63.

(神), *yūrei* (幽霊), *oryō* (怨霊), *airyō* (愛霊), *eirei* (英霊), *funayūrei* (船幽霊), *fuyūrei* (浮遊霊), *gaki* (餓鬼), *goryō* (御霊), *jinkininki* (食人鬼) i wielu innych¹⁷. Warto dodać, że ze względów ekonomicznych i gospodarczych separacja nie sprzyjała rozwojowi, o czym świadczy chociażby wielka klęska głodu *Tenpō* (天保の飢饉, *Tenpō no kikin*) w latach 1833–1837. Nie pozostało to bez wpływu na religijność Japończyków, bowiem skrajne sytuacje, w których człowiek walczy o przeżycie, przyczyniają się do silniejszego zakorzenienia wiary w inny (lepszy lub gorszy) świat pozaludzki.

Po ponad dwóch wiekach izolacji Japonii oficer Matthew C. Perry w 1854 r. niejako wymusił jej otwarcie na świat. Po przejściowym okresie destabilizacji politycznej do władzy doszedł cesarz Mutsuhito, zwany Meiji, od którego imienia nosi nazwę kolejna epoka. Jedną z reform było zastąpienie diabelskich zwyczajów prawami natury, co stanowiło art. 4 Karty przysięgi (五箇条の御誓文 *Gokajō no Goseimon*), zwanej przysięgą w pięciu artykułach¹⁸, a wiarę w duchy uznano za chorobę psychiczną¹⁹. W 1907 r. spisano obowiązujący do dziś kodeks karny Japonii²⁰. Późniejsze lata wojen doprowadziły w Japonii do anihilacji wartości religijnych i humanitarnych. Niewątpliwie najbardziej przyczyniły się do tego doświadczenia drugiej wojny światowej²¹. Niemniej, pierwotne wierzenia Japończyków wciąż pozostają silnie zakorzenione w ich umysłach i są widoczne w życiu codziennym²². Choć większość Japończyków wskazuje, że religia nie ma wpływu na ich życie, co w dużej mierze wynika z doświadczeń historycznych, dawne bóstwa są wciąż obecne. Pierwotna religijność przeistoczyła się w duchowość bez pierwiastka religijnego i jest praktykowana we współczesnej Japonii.

Z punktu widzenia regulacji prawnej odnoszącej się do przestępstw przeciwko czci osób zmarłych i miejsca ich spoczynku najbardziej kluczowe są wierzenia w świat pozagrobowy. Wszystkie duchy w mitologii japońskiej to duchy osób zmarłych²³. Jeśli się o nie dba, to one troszczą się o żywych. W przeciwnym razie ściągają nieszczęścia. Wierzenia te opierają się na przekonaniu, że duchy zmarłych mają realny wpływ na życie doczesne. Przekonanie to najlepiej oddaje stwierdzenie Lafcadio Hearna: „po dziś dzień ręka umarłych ciężko spoczywa na świecie żywych”²⁴.

¹⁷ *Ibidem*, s. 12; Z. Davisson, *Yūrei. Niesamowite duchy...*, s. 12; J. Tubielewicz, *Mitologia Japonii*, Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1980, s. 9.

¹⁸ D. Keene, *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852–1912*, Columbia University Press, New York 2002, s. 82.

¹⁹ Z. Davisson, *Yūrei. Niesamowite duchy...*, s. 170.

²⁰ Keihō (刑法) – Kodeks karny Japonii: Penal Code (Act No. 45 of 1907), <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3581/en>, (dostęp: 1.06.2023); dalej: k.k.

²¹ J. Dower, *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*, Pantheon Books, New York 1986, s. 39.

²² Z. Davisson, *Yūrei. Niesamowite duchy...*, s. 10–16; J. Tubielewicz, *Mitologia Japonii...*, s. 6.

²³ Z. Davisson, *Yūrei. Niesamowite duchy...*, s. 12.

²⁴ L. Hearn, *Japan...*, s. 18.

Co więcej, wymieszanie religii autochtonicznych Japonii z buddyzmem, konfucjanizmem, taoizmem i innymi sprawiło, że nie ma jednolitego przekazu na temat tego, co się dzieje z człowiekiem po śmierci. Czy jego dusza żyje dalej równoległe ze światem żywych, czy ma swój własny świat, czy mieszka tylko w wyznaczonych miejscach, etc.²⁵ Traktowanie istnienia równoległego świata zmarłych w kategoriach pozareligijnych zmusiło japońskiego ustawodawcę do określenia przedmiotu ochrony przed zachowaniami naruszającymi zwłoki ludzkie i dobra prawne z nimi związane w sposób bardziej przemyślany. Nadto, powszechność owych wierzeń, jak się wydaje, wpłynęła na skrupulatność regulacji odnoszących się do wskazanych zachowań.

Pojęcie zniesławienia – uwagi wprowadzające

Ochrona czci w prawie karnym na gruncie prawa japońskiego, podobnie jak w prawie polskim, obejmuje dwa typy przestępstw. Są to zniesławienie (*Mingyū huishūn* 名誉毀損) z art. 230 k.k. oraz znieważenie (*wūriū zūi* 侮辱罪) z art. 231 k.k. Podział przestępstw przeciwko czci zarówno w Japonii, jak i w Polsce czy innych krajach europejskich wynika z uwarunkowań społeczno-historycznych. Kluczowym czynnikiem wyodrębnienia przestępstwa zniewagi (z jap. wyrażać pogardę, lekceważyć *wū* 侮 kogoś, wstyd, upokorzenie *nū* 辱) był podział społeczny na grupy, w których jedna z nich charakteryzowała się szczególną pozycją. W Polsce dotyczyło to szlachty, zaś w Japonii samurajów²⁶. Mieli oni poczucie własnej wyjątkowości. Naruszenie honoru jednostki wywodzącej się z tej grupy niesło konsekwencje nie tylko w stosunku do tej jednostki, ale i wobec całej grupy. Podważenie reputacji jednego członka mogło bowiem przyczynić się do osłabienia znaczenia całej grupy. Z tych względów kwalifikowano zachowania naruszające cześć wewnętrzną (poczucie własnej wartości) jako szczególne typy przestępstw. Choć współcześnie odchodzi się od przyznania ochrony prawnokarnej własnemu wyobrażeniu o sobie, to przestępstwo zniewagi wciąż funkcjonuje w wielu porządkach prawnokarnych.

W japońskim prawie karnym cześć po śmierci podlega ochronie jedynie przed zniesławieniem, a nie znieważeniem, co wynika z tego, że osoba zmarła nie ma uczuć, a tym samym nie można naruszyć jej czci wewnętrznej.

Zniesławienie (jap. 名誉を毀損) oznacza zabijać, uszkadzać, naruszać (*keison suru* 毀損する) honor (*meiyō* 名誉). W polskim prawie pojęcie to jest najczęściej utożsamiane z przestępstwem²⁷. W literaturze obcojęzycznej z kolei rozumie się je

²⁵ Z. Davison, *Yūrei. Niesamowite duchy...*, s. 137.

²⁶ M. Smathers, *Bushido: The Samurai Code of Honor*, Collector, 27.01.2022, <https://www.thecollector.com/bushido-code-samurai-warriors/> (dostęp: 20.09.2023).

²⁷ Zob. I. Zgoliński, *Zniesławienie w polskim prawie karnym. Zagadnienia teorii i praktyki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.

szeroko, jako każde relewantne prawnie zachowanie naruszające bądź stwarzające stan zagrożenia naruszenia czci (reputacji) innej osoby, bez znaczenia, czy zachowanie to odnosi się do odpowiedzialności cywilnoprawnej czy też karnoprawnej²⁸. W dalszej części artykułu słowo „zniesławienie” będzie używane w ujęciu szerokim, jak wskazano wyżej.

Zniesławienie może przybierać dowolną formą. Najczęściej będzie to forma zwerbalizowana (pisemna lub ustna), lecz dopuszczalne jest również zniesławienie w formie niewerbalnej, m.in. poprzez gest, symbol, obraz²⁹. Zarzut stawiany zniesławianemu może się odnosić do zdarzeń przeszłych lub teraźniejszych. Dopuszczalne wydaje się również sformułowanie zarzutów odnoszących się do przyszłości (np. sugerujących wynik toczącego się lub hipotetycznego postępowania)³⁰. Stawiany zarzut może być zdaniem opisowym lub ocennym. Podział ten jest kluczowy przy określeniu dopuszczalności badania prawdziwości stawianych zarzutów. Wypowiedzi o charakterze ocennym nie podlegają bowiem dowodowi prawdy, gdyż nie mają wartości logicznej³¹. Badaniu pod kątem prawdziwości mogą natomiast podlegać podstawy faktyczne wydanej opinii. Ich brak skutkuje niemożliwością weryfikacji opinii pod kątem prawdziwości.

Z prawdziwością wiąże się również problem jej świadomości, to znaczy, czy pomawiający uświadamia sobie, że dana informacja jest prawdziwa, innymi słowy, czy działa w dobrej wierze. W orzecznictwie japońskim uzależniona jest możliwość określenia prawdziwości od czynników obiektywnych, jakimi są m.in. rzetelność w sprawdzeniu informacji przed jej opublikowaniem bądź obecny stan wiedzy naukowej dostępny autorowi wypowiedzi³².

Oliver O’Callaghan wskazał na trzy testy pozwalające określić, czy wyrażenie ma charakter zniesławiający. Są to: test ostracyzmu społecznego (*shun and avoid*), test śmieszności i tzw. test główny³³. Testy te są stosowane gradacyjnie, to znaczy, jeśli spełniony jest test ostracyzmu, to można pominąć test śmieszności i główny, a jeśli spełniony jest test śmieszności, można pominąć test główny. Pierwszy z testów

²⁸ V. Vedder, *The History and Theory of the Law of Defamation. I*, „Columbia Law Review” 1903, vol. 3, no. 8, s. 546–573; W. Keeton, *Language of Defamation*, „Texas Law Review” 1987–1988, vol. 54, s. 1221–1259; L. McNamara, *Reputation and defamation*, Oxford University Press, Norfolk 2007.

²⁹ J. Mrozek, *Odpowiedzialność karna za przekroczenie granic wolności wypowiedzi*, „Civitas et Lex” 2017, t. 13, nr 1, s. 8.

³⁰ J. Raglewski, *Komentarz do art. 212 Kodeksu karnego* [w:] *Kodeks karny. Komentarz. Część szczegółowa*, t. 2, *Komentarz do art. 117–277 kodeksu karnego*, red. A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 786.

³¹ K. Świącka, *Kryterium prawdziwości wypowiedzi a ochrona dóbr osobistych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2011, R. LXXIII, z. 4, s. 53–54.

³² M. Yoshida, *Rights of the dead*, vol. 1, Sheffield University Press, Sheffield 2003, s. 90–111.

³³ O. O’Callaghan, *Privacy and a free press: locating the public interest*, s. 31–39, <http://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/17858/1/O%27Callaghan%2C%20Oliver.pdf> (dostęp: 1.06.2023).

odnosi się do takiego przekazu zniesławiającego, który powoduje negatywne nastawienie społeczeństwa do osoby zniesławianej. Angielska nazwa testu zawiera zwrot *shun* (odsuń się) oraz *avoid* (unikaj mnie).

Drugim testem jest test śmieszności. Chodzi o użycie zwrotów, których celem jest nawet nie tyle naruszenie poważania innej osoby, ile zwiększenie stopnia śmieszności. Należy bowiem odróżnić wysmianie kogoś od wystawienia go na pośmiewisko. Wątpliwość budzi, czy zniesławiające wysmianie nie narusza czci (rozumianej obiektywnie) od tzw. godności osobistej i uczuć osoby wysmiewanej, czyli subiektywnych odczuć tejże osoby³⁴. Test główny (podstawowy) odwołuje się do pewnych obiektywnych kryteriów społecznej percepcji formy ekspresji postrzeganej jako zniesławiająca. Aby uznać, że forma ekspresji ma charakter zniesławiający, trzeba, jak wnioskuje O. O'Callaghan, rozważyć, czy: po pierwsze, użyte zwroty mogą w ogóle być nośnikami zniesławiającego przekazu; a jeśli tak, to po drugie, czy taki przekaz nastąpił w danej sprawie³⁵. Aby to ocenić, trzeba ustalić: po pierwsze, czy przeciętny odbiorca uznałby takową wypowiedź za zniesławiającą; po drugie, odszyfrować zwykle znaczenie użytych zwrotów; po trzecie, określić znaczenie zwrotu dla pewnego kręgu odbiorców. Podobne kryteria zostały wypracowane również przez polską judykaturę³⁶.

Przedmiot chroniony przed zniesławieniem osoby zmarłej w prawie karnym Japonii

Głównym przedmiotem ustawowej ochrony przed zniesławieniem jest cześć osoby zmarłej. Zachowania przeciwko czci chronią także pośrednio interes publiczny³⁷, gwarantując ład społeczny, cywilizowany, przewidywalny i kontrolowalny przebieg debaty publicznej, a także budują lepszy jakościowo kapitał ludzki. Co więcej, w przypadku pomówienia osób zmarłych na szwank mogą zostać narażone takie wartości, jak poczucie tożsamości narodowej, przynależności grupowej, uczucia religijne, a nawet postrzeganie państwa na arenie międzynarodowej³⁸. Aby jednak

³⁴ Szerzej: G. Robertson, A. Nicol, *Media Law*, Sweet & Maxwell, London 2007, s. 103.

³⁵ O. O'Callaghan, *Privacy and a free press...*, s. 51.

³⁶ Wyrok SN z dnia 8 maja 2018 r., II K.K. 449/17, LEX nr 2541499; Postanowienie SN z dnia 1 lipca 2009 r., III K.K. 52/09, OSNKW 2010, nr 1, poz. 2; Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2018 r., III K.K. 247/17, LEX nr 2449282; Postanowienie SN z 17 sierpnia 2016 r., IV K.K. 53/16, LEX nr 2087823.

³⁷ W. Kulesza, *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 1117–1118.

³⁸ B. Zhao, *Legal cases on posthumous reputation and posthumous privacy: history censorship, law, politics and culture*, „Syracuse Journal of International Law and Commerce” 2014, vol. 42, no. 1, s. 63–92.

w ogóle móc mówić o „czci osoby zmarłej”, należy przyjąć założenie, że zmarli taką cześć mają³⁹, co prawodawca japoński czyni wprost w ustawie. Jako poboczny przedmiot ochrony należy wskazać dobra osób żyjących związane ze zmarłym, jak kult zmarłych, uczucia bliskich związane ze zmarłym, uczucia religijne. Ochrona wskazanych dóbr ma charakter subsydiarny w stosunku do ochrony czci zmarłego.

Cześć jest również jedną ze składowych szeroko rozumianego prawa do prywatności. Jej naruszenie może mieć dwojakie konsekwencje: społeczne i psychologiczne. Może przyczynić się do ostracyzmu pokrzywdzonego. Wykluczenie społeczne może nastąpić ze względów zewnętrznych, poprzez odrzucenie jednostki przez wspólnotę albo też przez wewnętrzne wycofanie się jednostki, hamujące jej samorealizację. Niemniej jednak efekt działań sprawcy jest tu zawsze ten sam, a mianowicie publiczne umniejszenie wizerunku ofiary. W Japonii społeczne postrzeganie jednostki (jej cześć) stanowi wartość szczególnie istotną w rozwoju społeczeństwa jako całości. Dlatego jej naruszenie jest postrzegane nie tylko jako naruszenie dobra jednostki, ale przede wszystkim jako naruszenie dobra wspólnego. Skutkiem naruszenia reputacji jest bowiem wykluczenie jednostki ze wspólnoty, co może przyczynić się do zwiększenia kosztów jej funkcjonowania, a tym samym być niekorzystne dla grupy.

Cześć w Japonii jest rozumiana obiektywnie jako społeczne wyobrażenie na temat jednostki i w tej postaci podlega ochronie⁴⁰. Przyjmując obiektywne rozumienie pojęcia czci, w odniesieniu do jej prawnej ochrony trzeba założyć, że jest ona chroniona na poziomie istniejącym w chwili naruszenia. Samo naruszenie bądź narażenie na naruszenie należy odnosić właśnie do tego niejako zamrożonego pod względem statusu społecznego postrzegania jednostki. Skutkiem naruszenia jest obniżenie lub zagrożenie obniżenia godności jednostki w oczach innych z chwilą naruszenia⁴¹.

Zniesławienie zmarłych w japońskim prawie karnym

Zniesławienie w znaczeniu wąskim (przestępstwo) obejmuje: karalne pomówienie, oszczerstwo oraz kalumnię. Pomówienie to podstawowy typ przestępstwa zniesławienia w większości krajów. Jego znamiona to pomówienie osoby o takie postępowania lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na

³⁹ Szerzej: K. Smolensky, *Rights of the Dead*, „Hofstra Law Review” 2009, vol. 33, issue 3, s. 762–804.

⁴⁰ M. Mishima, *Jinkaku Ken no Hogo* [Protection of Personal Rights], Yuhikaku, Tokyo 1965, s. 13; K. Igarashi, *Jinkakukken Hō Gaisetsu* [Description of Personal Rights], Yuhikaku, Tokyo 2003, s. 25.

⁴¹ M. Najman, *O pojęciu czci w prawie karnym i granicach jej prawnokarnej ochrony*, „Forum Prawnicze” 2022, nr 5(73), s. 59–61.

utrąę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności. Oszczerstwo co do zasady należy uznać za typ kwalifikowany zniesławienia ze względu na kwalifikację strony podmiotowej i przedmiotowej. Jednakże w prawie karnym Japonii oszczerstwo jest typem podstawowym dla zniesławienia osoby zmarłej. Znamieniem kwalifikującym stronę przedmiotową⁴² jest pomawianie o informację nieprawdziwą, natomiast znamię kwalifikujące stronę podmiotową to świadomość nieprawdziwości tej informacji. Kalumnia to świadomie fałszywe oskarżenia innej osoby o popełnienie przestępstwa.

Ustawodawca japoński dopuszcza prawnokarną ochronę czci osoby zmarłej jedynie poprzez świadome rozpowszechnienie fałszywej informacji mającej na celu upokorzenie zniesławianej nieżyjącej osoby (oszczerstwo). Jest to przestępstwo prywatnoskargowe (art. 233 japońskiego kodeksu postępowania karnego⁴³). Przedawnienie karalności następuje po 10 latach (art. 32 k.k.).

Uprawnionymi do wniesienia oskarżenia prywatnego są krewni lub zstępni. Zgodnie z japońskim kodeksem cywilnym⁴⁴ krewnymi są: małżonek, krewni w szóstym stopniu pokrewieństwa i teściowie w trzecim stopniu pokrewieństwa. W przypadku braku osoby, która może wnieść prywatny akt oskarżenia, prokurator może, na wniosek osoby zainteresowanej, wyznaczyć osobę, która może wnieść taki akt (art. 234 k.p.k.).

W japońskim prawie karnym można wyróżnić dwie sytuacje związane z odpowiedzialnością za naruszenie czci, gdy zniesławiony zmarł. Pierwsza, gdy zniesławienia dokonano już po śmierci zniesławianej osoby. Druga sytuacja ma miejsce, gdy osoba zniesławiona żyła w chwili zniesławienia, jednak nie wniosła aktu oskarżenia. W tym drugim przypadku istnieje ograniczenie wynikające z możliwości dochodzenia pociągnięcia zniesławiającego do odpowiedzialności karnej i wynika ono z woli zmarłego (*not when this goes against the express wishes of the victim*). Jeśli zmarły przed śmiercią wyraził wolę, aby nie domagać się pociągnięcia zniesławiającego do odpowiedzialności karnej, to akt oskarżenia jest niedopuszczalny.

Zniesławienie zmarłych w japońskim prawie karnym jest dopuszczalne jedynie wówczas, gdy kierowane przez sprawcę zarzuty są oparte na fałszywych informacjach. Ciężar dowodu prawdy spoczywa na oskarżonym. W przypadku zniesławienia dochodzi bowiem do kolizji *praesumptio boni viri* (domniemania uczciwości). Z jednej strony naruszona zostaje ona w stosunku do oskarżyciela prywatnego

⁴² T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982, s. 20.

⁴³ Keiji soshō-hō hō (刑事訴訟法) – Kodeks postępowania karnego Japonii: Code of Criminal Procedure (Act No. 131 of 1948), <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2056/en> (dostęp: 30.05.2023); dalej: k.p.k.

⁴⁴ Minpō (民法) – Kodeks cywilny Japonii: Civil Code (Act No. 89 of 1896), <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3494/en>, (dostęp: 30.05.2023); dalej: k.c.

(pomówionego), z drugiej, w innym aspekcie, do oskarżonego⁴⁵. Za przeniesieniem materialnego ciężaru dowodu na oskarżonego przemawiają względy słuszności i sprawiedliwości⁴⁶. *Onus probandi* przy dowodzie prawdy obciąża zawsze oskarżonego. Jeżeli wynik prowadzonego dowodu prawdy jest wątpliwy, to należy wydać wyrok skazujący, gdyż oskarżony nie powinien czynić zarzutów, których nie jest w stanie udowodnić, i na nim ciąży obowiązek udowodnienia prawdziwości zarzutu⁴⁷. Nie znaczy to, że oskarżyciel może zachowywać się zupełnie biernie w procesie o zniesławienie, a całość postępowania jest uzależniona od tego, jak zachowa się oskarżony. Bez wątplenia oskarżyciel musi wykazać, że oskarżony postawił określony zniesławiający zarzut, że w ogóle miała miejsce zniesławiająca wypowiedź. W tym zakresie ciężar dowodu leży po stronie oskarżyciela. Z kolei oskarżony, jeżeli chce uniknąć odpowiedzialności, musi wykazać, że zarzut był prawdziwy.

Ochrona czci osób zmarłych w japońskim prawie cywilnym

Japoński kodeks cywilny nie zawiera szczególnych regulacji odwołujących się do ochrony czci czy szerzej – dóbr osobistych osób zmarłych, tak więc ochrona ta została wykształcona na gruncie orzecznictwa. Pierwszą sprawą, w której sąd przyznał ochronę, była tzw. *Rakujitsu moyu case*⁴⁸. Stan faktyczny odwoływał się do biograficznej pracy zatytułowanej *Rakujitsu moyu (The Sunsets Flaming)*, w której Saburo Shiroyama opisał całe życie byłego premiera Kouki Hirota, spekulując o tajemniczym samobójstwie (w 1929 r.) Sadao Saburiego, ministra Chin i politycznego przeciwnika Hiroty. Shiroyama opisał powody samobójstwa Saburiego następująco: „Co więcej, mówi się, że [Saburi] nie tylko angażował się w związki z kobietami z dzielnic czerwonych latarni, ale także z małżonkami swoich podwładnych. Wielce czcigodny Hirota powiedział: «nie godnym, by nazywać mnie ministrem» i surowo zmarszczył brwi wobec całkowicie niewłaściwego zachowania Saburiego”⁴⁹. Należy zaznaczyć, że rozprawa odbyła się 44 lata od pierwszej publikacji. Sąd, choć oddalił powództwo, uznał, że czynność zniesławienia żyjących za pomocą środków naruszających cześć zmarłych (*by means of an abuse of the reputation of the deceased*) jest deliktem na gruncie prawa cywilnego. Jako podstawę oddalenia powództwa sąd wskazał,

⁴⁵ R. Kmieciak, *Wyniki oceny dowodów a ciężar udowodnienia („ciężar dowodu”)* [w:] *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, red. R. Kmieciak, Zakamycze, Kraków 2004, s. 230.

⁴⁶ P. Kruszyński, *Materialny ciężar dowodu w procesach karnych o zniesławienie i oszczerstwo*, „Prokultura i Prawo” 1980, nr 8, s. 72.

⁴⁷ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach*, Drukarnia Ludowa w Krakowie, Kraków 1936, s. 535.

⁴⁸ Wyrok Sądu Okręgowego (District Court) w Tokio z dnia 11 lipca 1977 r., Hanrei-jihō 857, 65; podaję za: M. Yoshida, *Rights of the dead...*, s. 118–119.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 119.

odwołując się do art. 230 k.k. Japonii, to, że z biegiem czasu fakty o zmarłym stają się faktami historycznymi i jedynie gdyby były rażącą nieprawdą lub kłamstwem, mogłyby być rozpatrywane jako zniesławiające.

Stan faktyczny kolejnej sprawy był oparty na artykule opisującym domniemany pozamałżeński romans między A., który został zadźgany na śmierć, a jego zabójcą. Rodzice i starsze siostry A. twierdzili, że naruszona została nie tylko cześć zmarłego, lecz również ich cześć i pamięć o zmarłym. Wystąpili z żądaniem publikacji przeprosin i zadośćuczynienia finansowego przeciwko wydawcy. Żądania złożone przez powodów opierały się na zniesławieniu osób pogrążonych w żałobie poprzez zniesławienie zmarłego, w związku z czym sąd uwzględnił roszczenie matki, ale odrzucił roszczenie dwóch starszych sióstr. Sąd utrzymywał, że w przypadku, gdy opublikowanie artykułu szkodzi reputacji zmarłego, gdyż treść artykułu zawiera fałszywy zarzut, a co za tym idzie – reputacji jego bliskich, czyn bezprawny może być uznany z uwagi na rzeczywistą sytuację, w której naruszenie czci osoby zaangażowanej w życie społeczne wpływa na cześć jego bliskich. Roszczenie matki o odszkodowanie zostało uwzględnione, ale jej żądanie przeprosin już nie⁵⁰.

W sprawie *Shosetsu Mikko* („Tajne informacje”)⁵¹ syn Sanki Saito wystąpił z powództwem o zadośćuczynienie za naruszenie jego czci, czci jego zmarłego ojca oraz szacunku i pamięci o swoim ojcu. Powieściopisarz Shozo Kosakai opublikował powieść, której fabuła opowiada o rozbiciu grupy poetów *haiku* przez Specjalną Wyższą Policję (*Tokenbetsu Koto Keisatsu*) w czasie drugiej wojny światowej. Autor zamieścił fałszywą informację, że zmarły Sanki Saito był szpiegiem. Syn zażądał, aby autor i wydawca opublikowali przeprosiny dla zmarłego oraz zapłacili zadośćuczynienie za zniesławienie syna oraz za naruszenie szacunku i pamięci o zmarłym ojcu. Sąd zwrócił uwagę na zaniedbanie oskarżonych w zbadaniu prawdziwości faktów historycznych i uznał roszczenie powoda. Odnosząc się do kwestii, czy powód (syn zniesławionego zmarłego) mógł domagać się zadośćuczynienia należnego zmarłemu, sąd utrzymywał, że choć (w sprawie *Rakujitumoyu*) dopuszczono możliwość stwierdzenia czynów bezprawnych, to korzystanie z prawa podmiotowego zmarłego nie ma podstawy prawnej i powinno zostać oddalone. Jest to jednak pierwszy przypadek, w którym sąd przyznał środek kompensacyjny i rewindykacyjny za zniesławienie zmarłego. Jak stwierdza M. Yoshida, opublikowanie przeprosin za naruszenie czci zmarłego zostało uwzględnione i „pośrednio” chroni cześć samego zmarłego⁵².

Najbardziej kontrowersyjna wydaje się jednak sprawa *Eizyupraibashisshovs. Focus*⁵³, w której dziennikarz popularnego czasopisma przygotował materiał o córce

⁵⁰ *Ibidem*, s. 121.

⁵¹ Wyrok Sądu Okręgowego w Osace, Sakai Division, z dnia 23 marca 1983 r., Hanrei-times 429, 180; Hanrei-jiho 1071, 33; podają za: M. Yoshida, *Rights of the dead...*, s. 122.

⁵² *Ibidem*, s. 123.

⁵³ Wyrok Sądu Okręgowego w Osace z dnia 27 grudnia 1989, Hanrei-jiho 1341, 53; podają za: M. Yoshida, *Rights of the dead...*, s. 123.

pozwaną pracującą jako prostytutka i zmarłej na AIDS⁵⁴. Autor zamieścił ukradkiem zrobione zdjęcia kobiety w czasie pracy (*a story which covered her prostitution activities with her photograph surreptitiously taken*)⁵⁵. Powodowie – rodzice kobiety oparli swoje roszczenie o naruszenie czci zmarłej córki, ich czci oraz ich szacunku i pamięci o córce, argumentując je przepisami prawa autorskiego. Sąd uznał, że mimo istnienia domniemania, iż prawo autorskie wygasa z chwilą śmierci autora, ponieważ jest to dobro osobiste, istnieje konieczność pośmiertnej ochrony praw autorskich, a zatem bliskim zmarłego twórcy przysługują te same prawa, co autorowi za życia. W związku z osobistym charakterem tego prawa nie należy zakładać, że prawo autorskie trwa nadal po śmierci. Istnienie tych przepisów nie może być wystarczającym powodem do uzasadnienia uznania istnienia prawa autorskiego zmarłego i z tego powodu oddalił powództwo⁵⁶.

Podsumowanie

Uwarunkowania ochrony czci osób zmarłych w Japonii są złożone. Po pierwsze, mają podłoże historyczne. Japonia, podobnie jak Niemcy, doświadczyła rządów totalitarnych naruszających podstawowe prawa człowieka, w związku z czym, podobnie jak w prawie niemieckim, opowiedziano się za wzmożoną, także pośmiertną ochroną godności⁵⁷, a co za tym idzie – także czci. Po drugie, w japońskiej kulturze zmarłych od zawsze darzono szczególną estymą, co wynika z powszechnych wierzeń w równoległy do świata żywych świat zmarłych. Po trzecie, ze względu na położenie geograficzne Japonii ponad 99% pochówków odbywa się po kremacji⁵⁸. Zminimalizowanie możliwości znieważenia zwłok ludzkich rodzi potrzebę społeczną ochrony innych wartości właściwym osobom zmarłym, jak np. cześć.

Prawna ochrona czci w Japonii jest szeroka, lecz nie stanowi to nieakceptowalnego naruszenia wolności prasy, będącego głównym wyznacznikiem demokratyzacji. Cześć w kulturze japońskiej jest postrzegana bardziej przez pryzmat wartości zbiorowych niż jako szczególne dobro indywidualne. Skutki społeczne naruszenia czci w Japonii są znacznie poważniejsze niż w krajach europejskich. Usuwanie skutków bezprawnego naruszenia czci skupia się zatem na przywróceniu postrzegania jednostki sprzed naruszenia jej czci. Ma to zapewnić powrót jednostki do

⁵⁴ Por. Wyrok SA w Warszawie z dnia 3 kwietnia 1997 r., I ACa 148/97, „Wokanda” 1998, nr 4.

⁵⁵ M. Yoshida, *Rights of the dead...*, s. 123.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Szerzej: G. Bottner, *Protection of the Honour of Deceased Persons – A Comparison Between the German and the Australian Legal Situation*, „Bond Law Review” 2001, vol. 13, issue 1, <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/BondLawRw/2001/5.html#Footnote7> (dostęp: 12.05.2023).

⁵⁸ Szerzej: M. Gajewska, *Prochy i diamenty. Kremacja ciała zmarłego człowieka jako zjawisko społeczne i kulturowe*, Nomos, Kraków 2009, s. 19–25.

funkcjonowania w społeczeństwie oraz wyeliminować ryzyko jej wykluczenia społecznego. Z tego względu w Japonii ochrony czci przede wszystkim dochodzi się na gruncie prawa cywilnego. Wynika to również z panujących przekonań filozoficznych, zgodnie z którymi dochodzenie zaniechania naruszenia nie powinno stanowić oskarżenia naruszającego. Poziom zaufania społecznego jest bowiem na tyle duży, że wyklucza się złą wiarę zniesławiającego⁵⁹. Rozumienie czci w Japonii jest zatem całkowicie zobiektywizowane. To z kolei daje podstawy do uznania pośmiertnego naruszenia czci za dopuszczalne. Uniezależnienie rozumienia czci od czynników subiektywnych zapewnia szeroki zakres ochrony czci bez nadmiernego naruszania wolności słowa. W omawianym zakresie przykład Japonii nie tyle od strony prawnej, ile kulturowej winien stanowić wyznacznik dla cywilizacji europejskiej, w której prawne narzędzia ochrony czci są stosowane instrumentalnie i w sposób niezrozumiały.

Literatura

- Barnes G., *China, Korea, and Japan. Rise of Civilization in East Asia*, Thames & Hudson, London 1993.
- Bojarski T., *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982.
- Bottner G., *Protection of the Honour of Deceased Persons – A Comparison Between the German and the Australian Legal Situation*, „Bond Law Review” 2001, vol. 13, issue 1, <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/BondLawRw/2001/5.html#Footnote7> (dostęp: 12.05.2023).
- Callahan C., *On Harming the Dead*, „Ethics” 1987, vol. 97, no. 2.
- Cowdery N., *Evidence matters: science, proof, and truth in the law*, „Commonwealth Law Bulletin” 2015, vol. 41, issue 4.
- Davisson Z., *Yūrei. Niesamowite duchy w kulturze japońskiej*, tłum. A. Czwojdrak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018.
- Dower J., *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*, Pantheon Books, New York 1986.
- Gajewska M., *Prochy i diamenty. Kremacja ciała zmarłego człowieka jako zjawisko społeczne i kulturowe*, Nomos, Kraków 2009.
- Hearn L., *Japan. An attempt at interpretation*, ICG Muse, Tokyo 2001.
- Henshall K., *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*, Palgrave Macmillan, London 2012.
- Igarashi K., *Jinkakuken Hō Gaisetsu* [Description of Personal Rights], Yuhikaku, Tokyo 2003.
- Iwicka R., *Źródła klasycznej demonologii japońskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017.
- Jabłoński M., *Jawność życia publicznego a problem kryzysu demokracji przedstawicielskiej* [w:] *Ewolucja państwowości w Brazylii, Polsce i Eurazji*, red. M. Maliska, K. Complak, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015.

⁵⁹ J. Nelson, *Culture, Commerce, and the Constitution: Legal and Extra-Legal Restraints on Freedom of Expression in the Japanese Publishing Industry*, „UCLA Pacific Basin Law Journal” 1996, vol. 15, issue 1, s. 62.

- Keene D., *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852–1912*, Columbia University Press, New York 2002.
- Keeton W., *Language of Defamation*, „Texas Law Review” 1987–1988, vol. 54.
- Kitajima N., *The Protection of Reputation in Japan: A Systematic Analysis of Defamation Cases*, „Law & Social Inquiry” 2012, vol. 37, issue 1.
- Kmiecik R., *Wyniki oceny dowodów a ciężar udowodnienia („ciężar dowodu”) [w:] Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, red. R. Kmiecik, Zakamycze, Kraków 2004.
- Kruszyński P., *Materiały ciężar dowodu w procesach karnych o zniesławienie i oszczerstwo*, „Prokuratura i Prawo” 1980, nr 8.
- Kulesza W., *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej [w:] System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Makarewicz J., *Wstęp do filozofii prawa karnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.
- Mazurkiewicz J., *Non omnis moriar: ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.
- McNamara L., *Reputation and defamation*, Oxford University Press, Norfolk 2007.
- Mishima M., *Jinkaku Ken no Hogo* [Protection of Personal Rights], Yuhikaku, Tokyo 1965.
- Mrozek J., *Odpowiedzialność karna za przekroczenie granic wolności wypowiedzi*, „Civitas et Lex” 2017, t. 13, nr 1.
- Najman M., *O pojęciu czci w prawie karnym i granicach jej prawnokarnej ochrony*, „Forum Prawnicze” 2022, nr 5(73).
- Nelson J., *Culture, Commerce, and the Constitution: Legal and Extra-Legal Restraints on Freedom of Expression in the Japanese Publishing Industry*, „UCLA Pacific Basin Law Journal” 1996, vol. 15, issue 1.
- O’Callaghan O., *Privacy and a free press: locating the public interest*, <http://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/17858/1/O%27Callaghan%2C%20Oliver.pdf> (dostęp: 1.06.2023).
- Ouchi K., *Defamation and Constitutional Freedoms in Japan*, „American Journal of Comparative Law” 1962, vol. 11, issue 1.
- Peiper L., *Komentarz do kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach*, Drukarnia Ludowa w Krakowie, Kraków 1936.
- Raglewski J., *Komentarz do art. 212 Kodeksu karnego [w:] Kodeks karny. Komentarz. Część szczególna*, t. 2, *Komentarz do art. 117–277 kodeksu karnego*, red. A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2008.
- Robertson G., Nicol A., *Media Law*, Sweet & Maxwell, London 2007.
- Smathers M., *Bushido: The Samurai Code of Honor*, Collector, 27.01.2022, <https://www.thecollector.com/bushido-code-samurai-warriors/> (dostęp: 20.09.2023).
- Smith E., *Reporting the truth and setting the record straight: an analysis of U.S. and Japanese Libel Laws*, „Michigan Journal of International Law” 1993, vol. 14, issue 4.
- Smolensky K., *Rights of the Dead*, „Hofstra Law Review” 2009, vol. 33, issue 3.
- Spencer H., *Jednostka wobec państwa*, tłum. A. Bosiacki, Liber, Warszawa 2002.
- Święcka K., *Kryterium prawdziwości wypowiedzi a ochrona dóbr osobistych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2011, R. LXXIII, z. 4.
- Tubielewicz J., *Mitologia Japonii*, Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1980.
- Vedder V., *The History and Theory of the Law of Defamation. I*, „Columbia Law Review” 1903, vol. 3, no. 8.
- Yoshida M., *Rights of the dead*, vol. 1, Sheffield University Press, Sheffield 2003.
- Zgoliński I., *Zniesławienie w polskim prawie karnym. Zagadnienia teorii i praktyki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.

- Zhao B., *Legal cases on posthumous reputation and posthumous privacy: history censorship, law, politics and culture*, „Syracuse Journal of International Law and Commerce” 2014, vol. 42, no. 1.
- Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Część szczególna*, t. 2, *Komentarz do art. 117–277 kodeksu karnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008.

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Okręgowego (District Court) w Tokio z dnia 11 lipca 1977 r., Hanrei-jiho 857, 65.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Osace, Sakai Division, z dnia 23 marca 1983 r., Hanrei-times 429, 180; Hanrei-jiho 1071, 33.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Osace z dnia 27 grudnia 1989 r., Hanrei-jiho 1341, 53.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 3 kwietnia 1997 r., I ACa 148/97, „Wokanda” 1998, nr 4.
- Postanowienie SN z dnia 1 lipca 2009 r., III K.K. 52/09, OSNKW 2010, nr 1, poz. 2.
- Postanowienie SN z dnia 17 sierpnia 2016 r., IV K.K. 53/16, LEX nr 2087823.
- Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2018 r., II K.K. 247/17, LEX nr 2449282.
- Wyrok SN z dnia 8 maja 2018 r., II K.K. 449/17, LEX nr 2541499.

SUMMARY

DEFAMATION OF THE DECEASED IN JAPANESE LAW

Japan is considered the country with the most lenient laws restricting freedom of speech. However, this state of affairs has recently changed due to the suicide of a celebrity caused by hate speech directed at her mainly through social media. Nevertheless, the actual sanctions for violation of reputation (honor) in Japanese law are less strict compared to European regulations because of historical, social, and cultural conditions. Extra-legal norms that have been developed allow society to function properly even without requiring the law to interfere in this sphere of private life. The purpose of this article is to indicate the factors affecting freedom of speech, using the example of the posthumous protection of the reputation of the deceased in Japanese law. This example provides opportunities to answer questions about why sometimes a reputation is also legally protected after death, and what conclusions should be drawn from this for other legislations.